

Odlomki iz avtobiografije

OTROŠKA LETA

Spominjam se, da so bile zime nekoč času mrzle, z veliko snega. Imel sem sanke in dričali smo se od Rozmanovega hribčka (takrat je bil še višji: cesto so poravnali leta 1961, ko so jo obnavljali), neslo pa nas je do Svetlina. Makadamska cesta, široka okrog 2,5 metra, je vodila iz Gorij preko Poljan na Jesenice. Po njej pa so furmani s konji vozili les za kurjavo, mesarji meso in mlekarji mleko, ki je na Jesenice prihajalo z vlakom.

Smučarji na Pustem rovtu
okoli leta 1925.

(F. Jerala)

Stric Maks, ki je umrl leta 1936, je bil po poklicu »malar«. Dokler je bil zdrav, je veliko smučal. Leta 1934 mi je kar sam naredil moje prve smuči iz jesenovega lesa. Konice

smučji je dalj časa kuhal (grel) v loncu, kjer so sicer takrat kuhali perilo. Sam je naredil tudi železne vezi, rekli smo jim »bindunge«. Za smučke pa so takrat uporabljali nemški izraz ski ali ški. Palice so bile leskove, Maks pa mi je naredil tudi železne kroge. Prve smučarske korake sem naredil v spremstvu očeta na Krivčevem. Kasneje pa smo pripravili smučišče z Mežakle. Prve kupljene smučji sem dobil leta 1938, tudi takrat iz lesa. Ker so se na takih smučeh zelo hitro izrabili robovi, sem dal smučji »kantat«. Mizar je najprej s strojem zarezal rob, v ta rob pa smo z vijaki pritrtili kanto, ki je bila okrog 0,5 cm široka, 0,2 cm debela in 20 do 25 cm dolga pločevina. Tudi vezi so bile izpopolnjene. Uporabljali smo razne maže. Pravi mojster pa je bil že Maks, ki jih je pripravljaj kar sam. Palice so bile takrat iz bambusa.

V predvojnem času je imela Podmežakla dve smučarski skakalnici: prva je bila 16-metrška, druga pa 25-metrška. Kurja vas je v tem in v povojnem času dala veliko smučarskih tekmovalcev – olimpijcev – in to v teku in skokih.

Ko sem bil star 12 let, sem začel hoditi k telovadbi v delavski dom pri Jelenu, kjer je bilo zbirališče levo usmerjenih socialistov. Kot se spodobi, so pritegnili tudi nas otroke. Delavski pisatelj Tone Čufar nas je učil igrati eno od svojih iger, ki pa je nismo nikoli uprizorili. Čufarja smo pozdravljali z besedo »družnost«. Kasneje sem se priključil mladim Sokolom. Telovadili smo in se učili gimnastičnih vaj. Nastopili smo v Kranju, Radovljici in na Jesenicah. Telovadili smo v telovadnici Sokola (današnji TVD Partizan), in sicer redno dvakrat tedensko, zato sem imel v šoli telovadbo zmeraj pet. Kot otroci smo si razen s športom krajšali čas še s špikanjem, metanjem žepnega noža iz različnih položajev roke, dokler se ni zasadi v travo. Frnikole smo iz ilovice delali sami, balinali smo s ploščatimi kamni, zbijali kozo (zbijanje pločevinaste škatle s podstavka s kamnom). Naše orožje so bile frače in leskovi loki, napeti z navadno vrvjo. Ko sem bil star 15 let, sem naredil zmaja in ga spuščal kar visoko.

V lepem spominu mi je ostalo prinašanje večerje za popoldansko izmeno, ki je bilo dovoljeno do leta 1936. Star sem bil okoli 10 let, ko sem občudoval očeta, kako je posluževal velike stroje, kjer se je vrtela žica. Posamezni rinki so bili težki čez 60 kilogramov. V žičarni se je valjala le hladna žica. Posebej je bilo zanimivo v žični valjarni, kjer je delal stric Tone – tam se je iz velikih kosov vročega železa delala žica.

Hodili smo v kino. Najcenejša vstopnica je bila okrog dva dinarja. Najbolj všeč nam je bil seveda Tarzan. Najpogumnejši so ga oponašali pri skakanju z bukve na bukev. Ob tem se je leta 1936 smrtno ponesrečil Drgležov Bine.

Spominjam se, kako so pozimi na nogometnem igrišču delali led, se drsali in igrali hokej. V Hrenovci je bila pozimi velika »tovarna« ledu, ki so ga sladoledarji in v gostilnah ter mesarji uporabljali celo poletje. Hladilnikov takrat še ni bilo.

Sladoledarji na Stari Savi.
(GMJ)

Tudi poletni bilo dolgčas. Podmežakla je imela dve nogometni igrišči: eno je še zmeraj na istem mestu, na drugem, ki so ga domači fantje s prostovoljnim delom naredili leta 1936 in na katerem danes stojijo bloki osmerčki, pa se je zbirala levo usmerjena mladina. Sam sem velik del počitnic preživel v Mojstrani, kot smo takrat rekli terenu, kjer je sedaj športni park. Veliko smo igrali nogomet: sprva smo imeli žoge sešite iz cunj, leta 1938 ali 1939 pa sem dobil pravo usnjeno žogo. Poleg nogometa smo na tem prostoru naredili igrišče za tenis. Loparje smo sami naredili iz lesa, žogice pa so bile prave. Na razpolago so bile tudi mize za namizni tenis.

Prostovoljno delo pri igrišču Kovinarja leta 1932.
(T 66)

Plavati sem se naučil, ko sem imel deset let. Za začetek smo zagradili Savo pod jezom ali pod Drgležem. Vsaka večja voda nam je nasip seveda odnesla. Kasneje smo se kopali v rakah (kjer še vedno teče del Save v tovarno), veliko pa tudi pod Hermanovim mostom. Leta 1937 je jeseniški trgovec Andrej Čufer naredil letno kopalnišče. Vstopnina je bila dva dinarja, vodo pa so segrevali na strehi kopalniške stavbe.

STANOVANJSKE RAZMERE

Našo hišo sta postavila Franc Razinger in njegova žena Frančiška, ki je prišla iz Besnice z nezakonskim sinom, in sicer z denarjem, ki ji ga je izplačal otrokov oče (nadučitelj v Besnici) in z denarjem, ki si ga je Franc (jeseniški čevljar) v višini 2600 kron izposodil v ljubljanski mestni hranilnici. Hiša je bila grajena z opeko. Gradil jo je zidarski mojster Regovc z Jesenic. Vseljiva je bila leta 1906 ali 1907. Zgrajena je bila dvostanovanjska hišica s podstrešno sobo. Površina obeh stanovanj je bila 54 kvadratnih metrov. Vsako stanovanje je imelo kuhinjo, eno večjo in eno manjšo sobo. Vhodna vrata v sprednje stanovanje so bila s cestne strani, v drugo, zadnje

Razingerjeva mama s sinovi
okoli leta 1920.

(F. Jerala)

stanovanje pa z dvoriščne strani. Zgrajena je bila lesena drvarnica s straniščem na štrbunk. Hišna številka je bila Sava 163.

Ko sta se moj ata in mama leta 1924 poročila, je stara mama zadnje stanovanje oddajala. Ko so se leta 1926 podnajemniki izselili, nam je stara mama dodelila to stanovanje. Preselili smo se s podstrešja. V tem stanovanju smo tako živeli le trije. Drugače je bilo v sprednjem stanovanju. Največ jih je bilo v tem stanovanju devet, kasneje pa šest. Tudi podstrešje je bilo polno zasedeno. Stara mama je večini teh tudi kuhala – rekli smo jim koštarji. Ker je dostikrat za vse zmanjkalo postelj, so se fantje menjavali in čakali, kdaj bo kdo vstal.

Spominjam se, kako je bilo pri stari mami stanovanje opremljeno. V kuhinji je bila mentrga - miza, kjer je bila moka. V njej se je mesil kruh in ob njej se je tudi jedlo. Na mizo je bila običajno postavljena lončena skleda, vedno napolnjena z okisanim krompirjem za prehrano domačih in tudi koštarjev. Lončena skleda je bila povezana z žico – da je dlje vzdržala. Koštarji so prihajali jest ob različnih časih, saj so delali v različnih izmenah. Ob mentrgi sta bili dve klopi in dva »štokrla«. Pri hiši je bil še dolgo tudi trinožni šušarski stolček s poglobljenim sedalom, na katerem je čevljaril

pokojni Razinger. V kuhinji je bila še nizka krilna omara za piskre. Tam je bil tudi štedilnik in na zidu so bile obešene »mesingaste šefle«, ki so bile bolj za okras kot za uporabo. Iz kuhinje se je šlo tudi v klet, zato je bila tam samo klop, na kateri je stala 12-litrska kangla za vodo, ker je bilo treba v klet velikokrat kaj iskat. V kleti je bil poleg krompirja in pese tudi kruh, ki se ga je v barakarski krušni peči peklo enkrat tedensko. Po razporedu je bila naša družina na vrsti ob četrtnih, za peko pa so bile na razpolago tri ure. Peč se je kurila z "bački" – odpadno suhladjo, povezano z žico. Kruh se je hranil v kleti zato, da je ostal svež in se poleti ni pokvaril. Vodo smo do leta 1934 nosili iz barakarske šterne, ki je stala na sredi med obema barakama. Leta 1934 je bil skozi Kurjo vas napeljan vodovod. Pri naši hiši je bila voda speljana samo na dvorišče. Do takrat so žene perilo splakovale kar v Savi in to pri barakah. V kuhinjo pa je voda prvič pritekla leta 1953. Električna pa je bila v hiši, kar se spominjam. Prvi kuhalnik na eno ploščo smo kupili okrog leta 1936, tako da od takrat naprej ni bilo potrebno kuriti ognja vsaj za zajtrk. Drugih električnih aparatov, razen radia, ni bilo. V veliki sobi sta bili dve postelji in skrinja, ki je še sedaj na podstrešju in jo je stara mama pripeljala iz Besnice. V mali sobi pa sta bili samo dve postelji in nekaj, kar je bilo podobno nočnim omaricam. V skrinji so hranili obleko in perilo.

Naše stanovanje je bilo že sodobneje opremljeno. Pohištvo je bilo kupljeno kmalu po vselitvi okrog leta 1927. V kuhinji je bila miza s stoli, kredenca, "kišta" za premog, zidan štedilnik in omarica za posodo, zgoraj pa je bila 12-litrska kangla za vodo, v kateri je bila stalno tudi šefla za zajemanje. V večji sobi sta bili dve postelji z nočnima omaricama ter dve omari za perilo in obleko. Pozimi je bila nameščena železna peč na žaganje, ki smo jo uporabljali do leta 1959. Na postelji so bili "feder modroci" z vrhnjimi modroci. V manjši sobi sta bili le dve postelji. Spal sem na žičnati mreži, povrhu pa je bila plevnica s koruznim ličkanjem. Sobna tla je stric Maks, ki je bil malar, zaradi lažjega čiščenja pobarval z oljnato barvo. V kuhinji so bila tla pokrita z žakljevino, ki je bila pripeta z žeblički. Tla so se vsaj enkrat tedensko poribala s krtačo in praški.

Zaradi velikega števila družinskih članov se je moj oče leta 1933 odločil, da bo naredil novo hišo na vrtu, in sicer tam, kjer sedaj že 66 let raste češnja. Pripravil je načrte z dovoljenjem, sam naredil betonsko opeko, kupil les za ostrešje in strešno opeko. Leta 1934 je umrla Razingerjeva mama, leta 1935 se je poročil brat Tone in se odselil k ženi na Murovo. Leta 1936 je umrl tudi brat Maks in zato je oče opustil misel na gradnjo hiše. Pripravljeni material za gradnjo je prodal sodelavcu. Ker pa mu ta denarja ni mogel vrniti, mu je dal najbolj enostaven radio Philips. Očetu ta radio ni ustrezal, zato je leta 1939 kupil novega znamke Telefunken, ki je takrat imel srednje, kratke in dolge valove. Radio je veljal 5400 dinarjev, kupil pa ga je na obroke. Da bi lažje odplačeval kredit, se je za ta čas odvadil kajenja. Če je bila plača pred krizo leta 1930

okrog 1200 dinarjev, je bila leta 1939 že med 1700 in 1800 dinarjev, kar je bilo za takratni čas kar veliko.

Po Maksovi smrti se je k nam preselila Sirčeva stara mama, ki je bila v tem času že sama (leta 1936). Mi smo se preselili v sprednje stanovanje in ga preuredili. Iz obeh sobic je bila narejena le ena, sezidan je bil nov štedilnik, zamenjani podi, zazidan je bil vhod iz kuhinje v klet, narejen nov vhod od zadaj.

MOŠKI GVANTI V OBDOBJU OD LETA 1920 DO 1940

Moški nedeljski gvant je bil sestavljen iz hlač, »vestje« (brezrokavnika) in »reklca« (suknjiča). Hlače so bile ozke, »reklc« tudi ožji – ponavadi na štiri ali pet knofov in z ozkimi reverji (zavihki). Čevlji izključno visoki, tako za moške kot za ženske. Obvezno so nosili klobuke iz filca z daljšimi dlakami in širokim robom. Otroške hlače so bile malo čez koleno. »Iberrok« (površnik) je bil del zimske garderobe in je segal preko hlačnih žepov. Kot pripomoček za oblačenje so bili »hozentregerji« in »štrumpanteljni«, ki so jih uporabljali moški in ženske. »Hozentregerji« (naramnice) so se ohranili do danes, »štrumpanteljni« (moški) pa so izginjali po letu 1935, saj so jih nadomestile vsihte elastike. Zimski čevlji so bili kvedrovci ali škornji, čevlji okovani s posebnimi žebliji, da so dlje vzdržali, saj so bili narejeni iz »ledra« (usnja). Gvante in čevlje so izdelovali žnidarji in šuštarji, ženske obleke pa so šivale »mojškre«.

Maks Razinger
leta 1926.
(F. Jerala)

Iz fotografije iz leta 1920 je razvidno, da so bili v modi »špacirštoki« (sprehajalne palice), ki so jih nekateri imeli še v zgodnjih tridesetih letih. Na fotografiji iz leta 1926

Podmežaklarski fantje na »štelngi« leta 1926.

(F. Jerala)

se vidi, da so bili v modi tudi »komašne« (gamaše), narejene iz trdega »ledra« in ob strani zapete s posebnimi »šnodlami« (zaponkami). Čevlji je bil visok. Na fotografijah se vidijo tudi posebne hlače. Posneti so fantje, ki so praznovali, ko so šli na »štelngo« (nabor).

Proti koncu dvajsetih in na začetku tridesetih let se moda začne spreminjati. Drugačnji so bili tudi materiali za blago, a so bili še zmeraj naravni. Moški gvanti so ostajali

Bratje Razinger leta 1932.

(F. Jerala)

tridelni vsaj še v začetku. Hlače so postajale vse širše in z obveznim robom. "Reklc" je

spreminjal obliko in postajal skoraj enak današnjemu. Imel je tri knofe ter je postajal širši. Klobuk je bil še vedno obvezen, a je tudi spreminjal obliko tako, da je postajal podoben današnjemu. Obleke in čevlje so še delali obrtniki, vendar so se že pojavljale konfekcijske, npr. obleka Tivar. Čevlje so pričele izdelovati tovarne (Bata in Peko). Čevlji so postali obvezno nizki. Spominjam se tako imenovanih lakastih čevljev. Tudi kvaliteta blaga se je hitro spreminjala. Pojavili so se npr. kamgarni in lodni. Proti koncu tridesetih let so izdelovali že športne obleke. »Iberroke« so zamenjali zimski suknjiči in moderno krojeni spomladansko jesenski plašči trenčkoti. Kot okras so se na nizkih čevljih nosile sive prevleke, nataknjene pod čevlji in visoko do gležnjev ter zapete ob strani. Za vsak dan in za v šolo so se nosile pumparice z dokolenkami. Po mojem mnenju so Jeseničani šli lahko kolikor toliko v korak z modo in s časom.